

Puskin és az irodalmi anekdota

Az *irodalmi*, más néven *történelmi-életrajzi anekdota* (lityerturnij vagy isztoriko-biograficseszkiy anyekdot, литературный или историко-биографический анекдот) elválaszthatatlan része volt a XVIII. század végi, XIX. század eleji orosz, nemesi szóbeliségnek.¹ Alekszandr Puskin egy olyan közegbe nőtt bele, amelyben ez a gazdag szüzsérepertoárral rendelkező, orális műfaj a moszkvai szalonok között cirkulált, az elmés és szórakoztató társalgás része volt. A gyakran ciklusokká duzzadó anekdotafolyamok főszereplői a társasági élet tagjai voltak, akik találó *bon mot*-ikkal, valamely karakteres jellemvonásukkal, jellegzetes viselkedésükkel kivívták azt, hogy a műfaj rendelkezésre álló szereptípusai közül valamelyiket rájuk adaptálják. A *ravasz*, a *hencegő*, a *buta*, az *okos*, a *szélhámos*, a *hiszékeny* stb. tulajdonságok egyike vagy a valamely kombinációjukat megtestesítő *csaló*, *bohóc* vagy *bolond* szerepkörök közül az egyik egy bizonyos társasági figura sajátjává vált, azaz a név és a rá leginkább jellemző archetípus összekapcsolódott, és az alak így folklorizálódott. Az irodalmi anekdota tehát közösségi, városi műfaj volt, sajátos poétikai-esztétikai jegyekkel, kidolgozott struktúrával, és az adott korhoz, az adott társadalmi réteghez, annak mindennapjaihoz, erkölcséhez, szokásaihoz kapcsolódott. Csattanójában hol parodisztikus, hol groteszk módon leplezte le az emberi gyarlóságokat, a korabeli, nemesi közerkölcsöket, vagy „világított rá” egy adott eset, szituáció fals moráljára.

Ahogy azt Jefim Kurganov megállapítja, 1825 után, az orosz nemesség egy csoportja által kirobbantott dekabrista felkelés leverését követően, illetve e társadalmi csoport ellen indított retorziók következtében a műfaj lassan elhalt.² A felkelésben részt vevő művelt, haladó nemességet ért megtorlások e társadalmi réteg korábbi életmódját erőteljesen beszűkítették, korábbi viselkedéskul-

1 A tanulmányban szereplő idézeteket és anekdotákat a saját fordításomban közlöm. Amennyiben nem, azt külön jelzem. Itt mondom köszönetet Maja Ceszárszkájának a fordítások lektorálásában nyújtott segítségéért.

2 Ефим Курганов, „«У нас была и есть устная литература...»”, in *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века*, ред. Е. Курганов и Н. Охотин, 3–6 (Москва: Художественная литература, 1990), 3.

túráját ellehetetlenítették. A fokozódó titkosrendőrségi megfigyelések, a besúgóhálózat kiépítése, a literátus nemességet érő, cenzurális nyomás mind-mind oda vezettek, hogy e szóbeli műfaj az 1840-es évekre – az életmóddal együtt, amelyhez tartozott, és amely éltette – a perifériára szorult. Az a sajátos típusa, amely a XVIII. század végi, nemesi életben gyökerezett, eltűnt. Egy új, „utólagos” létezési formája a lejegyzésükkel kezdődött el, s e változás funkcióváltással is együtt járt. Az anekdoták gyűjtése a század második felében vált koncepciózussá: az egyik első gyűjtőjük Pjotr Vjazemszkij herceg (1792-1878), Puskin jóbarátja volt. Évtizedeken át tartó munkájának eredménye, az anekdotakutatás máig egyik legalapvetőbb forrásának számító, többkötetes *Sztaraja zapisznaja knyizska* (Старая записная книжка, Régi jegyzetfüzet) kötetei 1883-tól láttak napvilágot.

Amikor a műfajt megkísérelték az írott emlékezet részévé tenni, már csak az anekdotaciklusok töredékét lehetett rekonstruálni, hiszen a műfaj formálóinak és használóinak többsége már nem élt. A műfaj helyi értéke és hatása az írásbeli létezéssel viszont radikálisan megváltozott. Az anekdota ekkorra már elsősorban egy figura „post mortem” *reputációjának kialakításában* működött közre: megformált egy képet, egy igen sajátos képet az alakról (ha nem is az egész alakról, de annak egy esetéről, jellemző vonásáról, cselekedetéről), s tudósított magáról a korról is. Az utóbbi eredményezte azt, hogy az anekdota a *történelmi emlékezet* részévé vált, egy sorba került a történettudomány vagy a memoáriródalom bizonyos műfajaival, például a nekrológgal, még akkor is, ha a látásmódja – a valóságrepresentáció mikéntjének szempontjából – gyökeresen eltért az eredendően irodalmi, történeti vagy újságírói műfajoktól. Az anekdota a többi műfajhoz képest *más minőséget* képviselt.

Puskin a *történelmi-életrajzi anekdota* esetében többszörösen érintett. Kiváló anekdotázó volt, továbbá számos korabeli anekdotának maga is a hőisévé vált. A költő alakjának anekdotikusan megformált képe a szociális reputációja egyik fontos tényezője lett, ami az 1830-as években az irodalmi reputációját is erőteljesen befolyásolta. A Puskin-anekdotáknak a közvéleményben kialakuló, a Puskin-képre gyakorolt hatása azonban leginkább a költő halála után, a XIX. század végi, hivatalos kultusz berobbanásakor lett mérvadó; ekkor már nem klasszikus értelemben vett irodalmi anekdotákról, hanem azok származékairól beszélhetünk csak. Ezek az anekdoták részt vettek a tömeges, populáris Puskin-kép formálásában. Végül, de nem utolsósorban Puskin – akit íróként rendkívül foglalkoztatott a kérdés, milyen módon formálhatná meg a saját életét és korát – a műfaj adta lehetőségek koncepciózus kiaknázásába kezdett. Ráébredt, hogy az *orosz irodalmi anekdota* műfajában a történelemszemléletéhez közelálló, anarratív esztétikai és poétikai lehetőségek rejlenek, és hogy a műfaj így alkalmas lehet a korrajzba beépített autobiográfiának egy új típusú, a személyességet

és az értékelő pozíciót távol tartó, ugyanakkor a nagy narratíva időszemléletét, gondolati és ideológiai konstrukcióit is elkerülő bemutatására.

Az alábbiakban Jefim Kurganovnak a *klasszikus orosz irodalmi anekdota* műfaját vizsgáló alapkutatásait³ kiegészítve és továbbgondolva felvázolom azt az irodalom-, kultúra- és társadalomtörténeti kontextust, amelyben Puskin egyszerre lehetett mesélő és anekdotahős. Bemutatom az irodalmi anekdotát mint műfajt, amely kapcsán az egyes anekdotákat egybefűző szerkesztés nyomán egy sajátos – gondolati szervezettségét tekintve a *beszélgetésre*, a szóbeli kommunikáció asszociációs energiáját kiaknázó alapegységre épülő – korrajznak és autobiográfiának a lehetősége jelent meg a költő előtt (ez lett a végül töredékben maradt, puskin *Table-talk*).

Az anekdoták Puskinjai

Vaszilij Lvovics Puskin (1766–1830), Alekszandr Puskin nagybátyja, aki maga is költő volt, 1816-ban egy episztolájában a következőket írja:

és Puskin, te balagur, aki verseimet szidod,
te, aki élvezettel egyedül csak Voltaire-t olvasod;
és te, aki a női nem kitartó tisztelője vagy,
kellemes verseket írsz, s prózában is a mi írónk vagy,
Salikov herceg! Veled fog mindenki vidulni,
már hogyan kezdenék én búsulni?⁴

Ha nem tudnánk, a vers mikor született, azt hihetnénk, hogy az első két sor Alekszandr Puskinról szól. Vaszilij Lvovics azonban itt nem az akkor még csak tizenhét éves unokaöcsét szólítja meg, hanem a szintén a Puskinok nemzetségből származó, távolabbi rokont, Alekszej Mihajlovics Puskin (1771–1825).⁵

A szóban forgó episztola egy meghívás kapcsán született, amelyre – miként a versből kiderül – Vaszilij Lvovics a köszvénye miatt nem tudott elmenni, s maga helyett a baráti társaságot köszöntő, tréfás levelet küldött. A költői levelet a nagybácsi, a moszkvai szalonok ismert alakja a társasági életben a csak tré-

3 Ефим Курганов, *Литературный анекдот Пушкинской эпохи*, Slavica Helsingiensia 15 (Helsinki: Helsinki University Press, 1995).

4 Nyersfordítás Vaszilij Puskin *F.I. Tolsztoj grófhhoz* («К графу Ф. И. Толстому», 1816) című episztolájából.

5 A „kis” Puskinra egyébként ugyancsak illene a fenti jellemzés: ez idő tájt a Líceum falai közt falja Voltaire-t, egy szűk körben pedig igencsak felhívta már magára a figyelmet éles nyelvű, gyors replikáival, a diáktársait kipellengérező szatirikus, csúfoló epigrammaival, az általa konzervatívnak, elavultnak ítélt irodalmi irányzatokra és képviselőikre irányuló paródiáival.

famester párvaként számon tartott rokonához, Alekszej Mihajlovicshoz intézi. Az episztola nem csupán kultúrtörténeti szempontból figyelemre méltó,⁶ hanem azért is, mert a klasszicista stilisztika és retorika szerint szerveződő, könnyed hangvétellű verses levél szövegterébe egy másik regisztert is beemel, nevezetesen az orosz népi hagyomány(ok)ét. Az episztolában a lírai én enumerációszerűen számba veszi a társaság mulatni, pezsgőzni vágyó tagjait. A baráti társaság résztvevőit a közösségben elfoglalt helyük, reputációjuk alapján szólítja meg: antik hősökkel, istenekkel vagy a francia költészet alakjaival azonosítja őket. Ezek a nevek a korabeli irodalmi életben és társasági játékban egyfajta belső, a körön belül mindenki által ismert „irodalmi névként” működtek. A beszélő ugyanakkor egy másik szerep- és azonosítási lehetőséget és ezzel egy másik hagyományt is felmutat: az orosz népi kultúráét. Az episztola beszélője Alekszej Mihajlovicsot a „Puskin, te *balagur*” megszólítással illeti. A *balagur*, más néven *sut* (tréfamester, a nevetető) az orosz, népi anekdota egyik alapfigurája, s egyenrangúként szerepel az európai kultúra, szellemi élet nagyságaival, ezzel a szerző a korabeli orosz, művelt, nemesi réteg és az általuk képviselt kultúra kettős identitására, európai (francia) és nemzeti (orosz) gyökereire irányítja rá a figyelmet. A jelen tanulmány szempontjából mindez azért is kiemelten fontos, mert a *balagur/sut* szerep megnevezése közvetlen, írásos nyoma a szóbeli anekdota műfajának, amely Jefim Kurganov kutatásai szerint az orosz folklórból áthagyományozódó szerepmintákon és e szerepekhez kapcsolt, tipikus szüzséken keresztül vált a nemesi, orosz kultúra szellemi, erkölcsi szöveghordozójává, -lenyomatává.⁷

A „Puskin, te *balagur*”, akárcsak a „mi orosz Lafontaine-ünk” vagy a „mi Parnynk” megnevezés tehát nem csupán egy név volt, hanem egy szereplehetőség (és természetesen egy kulturális index) is, egy, a közösség által kiosztott *maszk*, amely a társaság egy tagjának egyik jellemző, meglévő vonásához egy archetípust rendelt hozzá, és amely a valóságosan létező, történelmi személyt akár maga alá is temethette. A nemesi szalonok irodalmi anekdotáiban egy történelmi alakra ugyanis ráértődött a középkori, orosz, népi, vásári játékok *csaló*, *bohóc* vagy *bolond* (oroszul: *plut*, *sut*, *durak*) figurája. A történelmi személyt leegyszerűsítette egy tulajdonságra, így az a bolond/tökfilkő- vagy bohóctörténetek állandó szereplőjévé vált, s neve összefonódott a típussal.

Dmitrij Lihacsov kutatásai feltárták, hogy a középkori, orosz nevetéskultúra részben átöröklődött a XVIII–XIX. századra, amely az egyszerű, gazdasági, jogi és műveltségi tekintetben is a társadalom periferiáján élő tömegek, a népi

6 Az episztola műfaj és a nemesi irodalmi élet kapcsolatáról lásd У. М. Тодд III, *Литература и общество в эпоху Пушкина*, перевод А. Ю. Миролюбова, Современная западная русистика (Санкт-Петербург: Академический проект, 1996).

7 Курганов, *Литературный анекдот Пушкинской эпохи*, 36–59.

rétegek körében virulens módon élt tovább.⁸ A nemesi szalonok mindennapjaiba, kultúrájába azonban csupán egyes elemein, szellemiségének, világának csak bizonyos formáin, szereptípusain keresztül szívárgott be:

A *sut*-hagyományok, illetve azok kedvelt témái vagy a *durak* alak köré épülő, anekdotikus eposzok nyilvánvaló nyomai mutathatók ki ebben a közegben, bár már nem a tiszta, karneváli alakjukban, hanem e középkori szellemiségnek és e szellemiséget hordozó figuráknak a XVIII. századi, XIX. század eleji, orosz, nemesi társadalom új, társasági viselkedési normáival való szoros összekapcsolódásában. E kapcsolat következményeként jutottak be a szalonokba, a szóbeli novellákba, a szentenciákba, a sziporkázó és éles elméjű (ún. osztroszlov) elbeszélők misztifikációiba, a nemesi mindennapokba.⁹

Az orosz fővárosokban számos vándorló, variálódó, orális szövegfolyam, anekdotaeposz keringett, amelyek a 1810–20-as évek nemesi szalonjaiban virágkorukat élték. Ezeknek a *városi, irodalmi anekdotaszüzséknek* a hősei lényegében a középkori népi figurák továbbéléseinek tekinthetők, így a karnevál(iság)nak, a vásári, nyilvános utcalétnek a hordozói voltak. Az orosz irodalmi anekdota azonban nem csupán a népi hagyományokra támaszkodott. Kurganov felhívja a figyelmet arra, hogy az orosz *történelmi-életrajzi anekdota* másik forrása a lengyel közvetítéssel orosz területekre kerülő, ókori *apophthegma* műfaja volt.¹⁰ Az antik hősoket szerepeltető, bölcs, elmés mondásokból álló apophthegmagyűjtemények nagy népszerűségnek örvendtek a XVIII. századi orosz nemesi körökben. Ez az írásbeli műfaj az europaizálódó, orosz nemes otthonában találkozott a szóban terjedő, népi, orosz anekdoták világával és formakincsével. A középkori, orosz anekdoták az apophthegmákkal együtt egy másféle esztétikai-kulturális kontextusba kerültek, a „találkozásuk” a kölcsönös átalakulásukhoz és az orosz irodalmi anekdotában való újjászületésükhöz vezetett.¹¹

8 Dmitrij Lihacsov *A nevetéskultúra a középkori Ruszban* («Смех в Древней Руси», 1984) című munkáját idézi Kurganov uo., 50.

9 Uo., 51.

10 Uo., 24.

11 Kurganov szerint ma két mérvadó, tudományos elképzelést tart számon az irodalomtudomány az orosz folklóranekdoták hőseinek klasszifikációjáról. Az egyik Bahtyiné. Eszerint három alapfigurája létezett a folklóranekdotáknak: a *plut* (kópé/szélhámos), a *sut* (bohóc) és a *durak* (bolond/tökfej), ugyanakkor Bahtyin szerint a három altípus tulajdonképpen egy típusnak, a *sut*nak a modifikációi (Bahtyin, 1975, 30) A másik hipotézis Jeleazar Meletyinszkijé, akinek spektrális elméletében a *tökfilkő* és a *ravasz* az anekdotafigurák tulajdonképpen két szélső pólusát testesítik meg. Tovább árnyalja a képet magának Kurganovnak a teóriája (ez az előző kettő kiegészítésének tekinthető), amelyben kiemeli, hogy a *durak* semmiképpen sem volt egynemű alak: egyként magában foglalta a naiv tökfilkőt, a fenomenálisan buta embert, de a ravasz szélhámost is, aki csak tette a *durakságát*, azaz megjátszotta magát. A kettő között,

Kultúrtörténeti szempontból Vaszilij Puskin és Alekszej Puskin kettőse a moszkvai társasági életben azért különösen érdekes, mert bennük, a *párosuk* által megélt, megtestesített szerepekben a *balagursztvo* mint fenomén komplexitása jutott érvényre.¹² Ők ugyanis a mindennapokban a *gúnyolódó* kontra *tökfilkó* (naszmesnyik kontra prosztak), másképpen a *sut* kontra *durak* kettősét „adták elő”. Nem színészi szerepeket játszottak el, hanem – miként Mihail Bahtyin írja a középkori elődjeikről,

ők mindig mindenütt bohócok és bolondok [...]. Ők a karneváli szellem állandósult, a mindennapi (vagyis a nem karneváli) életbe belenőtt hordozói [...]. Mint bohócok és bolondok olyan különleges életformát testesítenek meg, amely egyszerre reális és ideális. Az élet és a művészet mezsgyéjén (a közöttük elterülő, sajátos köztés szférában) élnek: nem egyszerűen – a köznapi értelemben – különcök vagy ostobák, de nem is komikus színészek.¹³

„Ez aztán a hír-dicsőség!”: Alekszandr Puskin az anekdotákban

Puskin egy olyan közegben szocializálódott, ahol az anekdotamesélés, az anekdotafigurává válás, a hallott anekdoták továbbcsiszolása, illetve az anekdotafaragás hétköznapi esemény volt, hozzátartozott az életmódhoz, a társalgási kultúrához. A nyelv művészi szintű, okos, hajlékony és gyorsan reagáló, frappáns használatát nagyra tartották, és a szórakozás, illetve a szórakoztatás részének tekintették.

Számos feljegyzés maradt fenn arról, hogy Puskin különösen szerette az ésjátéknak minden fajta módját, a tréfák, a viccek, a nyelvjátékok, a nyelvtörők, az improvizációk, az epigrammák és az anekdoták alkotását.¹⁴ Előadásmódjáról feljegyzések szólnak – nem csupán arról, hogyan olvasta fel, szavalta el a mű-

véleménye szerint, nincs éles határ, így fordulhat elő, hogy a *durak* számos esetben egyesült más típusal, például a *suttal*. Uo., 46–47.

12 Uo., 88–96.

13 Mihail БАХТИН, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, szerk. SZÖKE Katalin, ford. KÖNCZÖL Csaba és RAINCSÁK Réka, Mihail Bahtyin művei (Budapest: Osiris, 2002), 16. Kiemelés tőlem: K. Zs.

14 „Az *Arzamasz* (Nyikolaj Karamzin és Vaszilij Zsukovszkij költők esztétikai nézeteit képviselő irodalmi kör – megj. tőlem: K. Zs.) hagyományaihoz köthető Puskin vonzódása az irodalmi polémiai epigrammatikus kiélezettsége és alogikus parodisztikussága iránt, de általában véve a komoly és mély tartalmak »könnyű és vidám« megközelítése iránt is, továbbá az *Arzamasz* szellemiségével való rokonszenvvel magyarázható Puskinnál az *éleselméjűség, a nyelvjátékok és az anekdota* kultusza, végül az irodalmi gondolkodás és kifejezőmód klasszicista pontosságára való törekvése.” В. Э. Вацуро, „Пушкин в сознании современников”, in *Пушкин в воспоминаниях современников в двух томах*, 1, Серия литературных мемуаров, 5–26 (Москва: Художественная литература, 1985), 7.

veit, hanem arról is, hogyan gesztikulált, milyen mozdulatot tett, ha elérkezett egy történet csattanójához. Mindenképp meg kell említeni, hogy már fiatalokorában megnyilvánultak azok a képességei, amelyek a szóban terjedő, anonim szerzőségű anekdotával sokban azonos funkciójú *epigrammának* a mesterévé avatták.¹⁵ Nem véletlen, hogy a két műfaj virágkora egybeesik.

A talált anekdoták továbbmesélésén túl azonban Puskin hőségé is vált az anekdoták egy részének. Ezek az anekdoták főként a halála után terjedtek el, a legtöbbször 1837 után keletkezett, de ismerünk – sőt, maga Puskin is ismert – olyan, már az életében terjesztett anekdotaszerű történeteket, amelyekből később poétikai értelemben is szabályos irodalmi anekdota vált. Az első ilyen pletyka, amelyet maga Puskin jegyzett fel, a feleségének szóló, egyik, 1833-as levelében szerepel:

Tudod, mit beszélnek rólam a szomszéd kormányzóságokban? Lám, szerintük hogy dolgozom: Mikor Puskin a verseit írja, előtte egy meszely legfinomabb pálinka, felhajt egy pohárral, kettővel, hárommal – és máris elkezd írni. Ez aztán hír-dicsőség!¹⁶

Korábban egy Delvignek írt levelében a *cukor-Puskin* történetét írja le, amelyből majd a XIX. század végén válik populáris anekdota:

Nagyon vidáman érzem magam itt. [...] A szomszédok összeszaladnak, hogy megbámuljanak maguknak úgy, mint Munito kutyát;¹⁷ mondd ezt el Hvosztov grófnak... A napokban volt egy összejövétel egy szomszédnál, hivatalos voltam. [Pjotr Markovics] rokonának gyerekei elkényeztetett gyerekek, szintén oda akartak utazni. Az anyjuk hozott nekik mazsolát és aszalt szilvát abban a reményben, hogy titokban lelép tőlük, és egyedül jöhet el. De Pjotr Markevics felbujtotta őket, odaszaladt hozzájuk: gyerekek! gyerekek! az anyátok átejt titeket – ne egyetek szilvát, inkább utazzatok el vele. Ott lesz Puskin, aki tetőtől talpig cukorból van, a feneke almából; szét fogják vágni, és mindenkinek jut majd belőle egy darabka – a gyerekeket felspannolták; nem akarunk aszalt szilvát, Puskind akarjuk. Nem volt mit tenni – őket is elhozták, ők meg odafutottak

15 Az epigramma és az anekdota rokonságáról elsősorban az epigrammaszerző Puskinra koncentrálni lásd Ефим Эткинд, „Неизгладимая печать». Пушкин-эпиграмматист”, in *Божественный глагол. Пушкин, прочитанный в России и во Франции* (Moskva: Языки русской культуры, 1999), 420–436.

16 Alekszandr PUSKIN, „N. Ny. Puskinának Bolgyinóból Pétervárra, 1833. október 11-én”, in PUSKIN, *Levelek*, szerk. PÓR Judit, ford. VISKI L. László, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 266.

17 A korban ismert, idomított kutya.

hozzám, és elkezdtek nyalni, de miután észrevették, hogy nem cukros, hanem bőrső vagyok, teljesen elképedtek.¹⁸

Úgy vélem, hogy a Puskin szerepeltető, az irodalmi anekdoták műfaji jellegzetességeinek maximálisan megfelelő anekdoták két nagy csoportra oszthatók, amennyiben a klasszifikációjuk alapjául azt a szempontot tesszük meg, hogy a puskin – azaz a Puskin mint anekdotahős által előidézett – csattanót verbális eszközökkel fejezi-e ki, vagy pedig a hős viselkedése, adott tette működik-e pointe-ként. Az első csoportba tartozó anekdoták mindenképpen *dialógusra* épülnek: X mondott valamit, amire Puskin így és így reagált. Itt további három alcsoport különíthető el: Puskin vagy egy bölcs mondással, vagy egy szójátékkal/nyelvtörővel, vagy egy epigrammával zárja le az anekdotát. A másik, nem verbális csattanóval záródó anekdoták csoportjában értelemszerűen nem a műfaj *apophtegma* jellege érvényesül. Itt Puskin, az anekdotahős a korabeli, álszent erkölcsökre vagy a tekintély előtti szolgálai hajbókolásra hívja fel a figyelmet egyfajta „polgárpukkasztó” viselkedésmóddal. Ez történik például abban az anekdotában, amelyben Puskin a cár járását figurázza ki, vagy egy másikban, amelyben a Carszkoje Szeló-i parkban négykézláb a csupasz fenekét mutatja az uralkodói hálósobák ablaka felé, vagy akár egy harmadikban, amelyben a kopaszra nyírt fejéről kapja le a parókáját, hogy azzal vadul integetve megbotránkoztassa a színházi közönséget. Amennyiben elfogadjuk Jefim Kurganov definícióját, miszerint „az orosz irodalmi anekdota az adott társadalom barométere, amelynek lapjáról leolvashatók az éppen uralkodó erkölcsi állapotok”,¹⁹ akkor a Puskin-anekdoták aszerint csoportosíthatók, hogy a kornak vagy egy személynek tartott tükör a költőnek egy *szóbeli mondásában* valósul-e meg vagy egy *cselekedetében*.

Puskin a memoáriróadalomban fennmaradt, klasszikus anekdotákban, majd az azokat átalakító, illetve a költőről előásott információk, szóbeszéd, pletykák alapján új történeteket termelő, XIX. század végi népszerűsítő tömeganekdotákban leginkább *osztroszlovként* szerepel, amely tulajdonságával a *sut*, azaz a népi bohóc szerepkörét „vonja magára” – éleseszsűségével és frappáns mondataival mindenestül a *sut* maszkjában jelenik meg. Az *osztroszlov* az ’éles/szúrós/

18 Михайлов-Викторов, *Собрание анекдотов из жизни государей, князей, министров, полководцев, генералов, ученых, философов, писателей, художников, композиторов, артистов и других замечательных лиц*, 2 (Санкт-Петербург: В.И. Губинский, 1888), 298–299; Кривошлык М. Г., „Александръ Сергѣевичъ Пушкинъ (биография и 18 анекдотов)”, in *Исторические анекдоты изъ жизни русскихъ замечательныхъ людей (Съ краткими биографіями ихъ)*, Типография В. М. Курочкина, 89–101 (Санкт-Петербургъ, 1896), 98–99; Козман М., *Шутки и остроты А. С. Пушкина: полное собрание анекдотов, острот, шуток, экспромтов и эпиграмм* (Одесса: кн. маг. М.С. Козмана, 1901), 11–12.

19 Ефим Курганов, *Анекдот как жанр*, Современная западная русистика 11 (Санкт-Петербург: Академический проект, 1997), 61.

csípős' előtagból és a 'szó' utótagból áll: ő az, aki tűpontosan eltalál valamit a szavaival. Az osztroszlov nem más, mint az az *éles elméjű* ember, aki rendkívüli érzékkel talál telibe bármit, aki villámgyorsan, jó ritmusban, frappánsan tud sokszor humorosan meglepő, de bizonyos koordináta-rendszerben mégis elfogadható (ál)magyarázatot adni valamire. Az osztroszlov tulajdonképpen egy szópárbajt zár le győztesként. A Puskinról szóló anekdoták főhőse olyan próteuszi módon, olyan hajlékonyan és bravúrosan használja ki a nyelv hangzásbeli, jelentésbeli, retorikabeli, stilisztikabeli lehetőségeit, ami az ékesszólás (de ez esetben nem a szónoklatban megnyilvánuló ékesszólás) mesterévé avatja. Ebben a bájnak és a szórakoztatásnak is szerepe van.

Líceumi anekdota. Egyszer Sándor cár az osztályteremben sétált, és megkérdezte: „Ki itt az első?” – „Itt, Felső, nincsenek elsők, csak másodikok” – válaszolta Puskin.²⁰ (1899)

Ny. I. Turgenyev, aki Ny. M. Karamzinnál a szabadságról beszélt, megjegyezte: „A feléje vezető úton mi [Oroszország – K. Zs.] az első állomásnál tartunk.” – „Igen – vette át a szót a fiatal Puskin –, a *Fekete Sárban* állomáson.”²¹ (1888)

Egyszer Carszkoje Szelóban Zaharzszevszki medvebocsa eltépte a láncot, amivel ahhoz az oszlophoz volt kötözve, amelyen a neki épített ól állt, és elfutott a kertbe, ahol szemtől szemben találkozhatott volna a cárral, ha az uralkodó apró szobakutyája nem figyelmeztette volna őt, megvédve így az uralkodót ettől a veszélyes találkozástól. A medvebocscot azonnal elpusztították, Puskin pedig, akihez eljutott az eset híre, kapásból rávágta: „Lett végre egy jó ember, de az is egy medve volt.”²² (Az anekdota egy másik variációja szerint a puskinai csattanó ez: „Oroszországban még egy okos medve sem maradhat életben.”²³)

I. I. Dmitrijev egy alkalommal, amikor meglátogatta a Tverszkoj bulváron álló Angol klubot, megjegyezte, hogy nincs annál furcsább, mint a *Moszkvai Angol klub* elnevezés. Puskin ezt meghallotta, és nevetve hozzáfűzte, hogy vannak nálunk ennél még furább elnevezések is.

– Melyekre gondol? – kérdezte Dmitrijev.

– A *Cári Emberszerető Társaságra* – válaszolta a költő.²⁴ (1883)

20 E. Курганов и Н. Охотин, ред., *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века* (Moskva: Художественная литература, 1990), 213.

21 Csornaja Grjaz (Fekete Sár): település Oroszországban, Moszkva körzetében. Uo.

22 Uo.

23 В. Э. Вацуро, А. С. Пушкин в воспоминаниях современников в двух томах, Серия литературных мемуаров (Moskva: Художественная литература, 1985), 162.

24 Курганов és Охотин, *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века*, 218.

Az anekdoták Puskin-képe tehát elsősorban a *bölcs, igazmondó bohóc* folklór-alakjára épül. A bohócéra, aki – ellentétben a népi anekdoták kötelezően tréfás felhangjával – nem feltétlenül humoros. Fittyet hány a tekintélyre, a hatalomra, és az igazát követve szembe mer szállni a nála feljebb állóval, a cár, a miniszter, a befolyásos, gazdag arisztokrata előtt sem hunyázkodik meg.²⁵ Az anekdoták poénja mindig Puskin szájából hangzik el, az ő mondása lesz maga a csattanó, ő fogalmaz meg hősként paradox vagy parabolyszerű módon valamit, ami a kor erkölceit megkérdőjelezi. Számos esetben ez egyenesen a cár vagy valamely magasrangú udvaronc, vagy általában véve a korabeli, miklósi kor politikai és társadalmi rendszerének a kritikája.

Szentpéterváron egy öreg szenátor, Aszjonkova szeretője, lelkesen tapsolt a színésznőnek, pedig az nagyon rosszul játszott. Puskin, aki közel állt a szenátorhoz, kifütyülte a színésznőt. A szenátor, aki nem ismerte fel őt, azt mondta: „Hülyegyerek!”. Puskin válasza: „Tévedsz, öreg. Arra, hogy nem vagyok kisfiú, bizonyítékként itt a feleségem, aki a páholyban ül; arra, hogy nem vagyok hülye, azt válaszolom: én vagyok Puskin; az pedig, hogy nem pofozlak meg, csak azért van, hogy Aszjonkova ne gondolja: neki tapsolok.”²⁶

Egyszer Puskin, amikor a Tverszkoj bulváron sétált, találkozott egy ismerősével, akivel épp rosszban volt.

A közelébe érő N., mikor meglátta Puskint, aki szembejött vele, hangosan rákiáltott:

– Félre, hatos! Jön az ász!

Alekszandr Szergejevics, aki mindig feltalálta magát, egy cseppet se jött zavarba az ismerőse kiáltása hallatán.

– A joker hatos az ászt is üti... – válaszolta nyugodtan, és folytatta az útját.²⁷ (1899)

25 A népi anekdoták vaskos humorát a városi kispolgárság körében terjedő Puskin-anekdoták őrizték meg. A XIX. század második feléből maradt fenn egy kisebb korpusz, amely azt bizonyítja, hogy a művelt elit rétegek irodalmi Puskin-anekdotái mellett a nagyobb városokban erotikus, szkatologikus Puskin-anekdoták is cirkuláltak. И. А. Морозов и О. Е. Фролова, „Пушкин в анекдоте”, *Живая старина*, 4 (1999): 21–23; А. Ф. Белоусов, „Из истории фольклорных анекдотов о Пушкине”, in *Труды факультета этнологии*, 1, 211–213 (Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2001).

26 Курганов и Охотин, *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века*, 219.

27 Uo., 220.

Egyszer A. Sz. Puskin meghívott néhány embert Dominique akkori éttermébe.²⁸ Mindenkit jól tartott. Belép Zavadovszkij gróf, és Puskinhoz fordulva azt mondja:

– Úgy tűnik, Alekszandr Szergejevics, a maga pénztárcája jól meg van tömve!
– Úgy bizony, gazdagabb vagyok Önnél – válaszolta Puskin –, Ön feléli a bevételeit, és várnia kell az utánpótlást a birtokairól, nekem viszont állandó bevételem van az orosz ábécé 36 betűjéből.²⁹ (1888)

Nem sokkal azután, hogy befejeztem a tanulmányaimat a Carszkoje Szeló-i Líceumban, találkoztam Puskinnal... aki, mikor észrevette rajtam a líceumi egyenruhát, hozzám lépett, és megkérdezte: „Ön nyilván most végezte el a Líceumot”. – „Igen, épp most végeztem el, és az őrezredet jelölték ki szolgálati helyemül”, válaszoltam én. – „De engedje meg, hadd kérdezzem meg, hol szolgál most Ön?” – „Oroszországhoz vagyok beosztva”, válaszolta Puskin.³⁰

Egyszer az uralkodó azt mondta Puskinnak: „Szeretném, ha a holland király átadná nekem Nagy Péter zaandami házát”. – „Ebben az esetben – vette át a szót Puskin – megkérném Önt, hogy nevezzen ki oda házmesternek.”³¹ (1890)

Egyszer Puskin Sz. gróf dolgozószobájában ült, és egy könyvet olvasott. A gróf egy díványon feküdt.

- 28 Csak Puskin halála után négy évvel, 1841-ben engedélyezték kávézók nyitását Oroszországban. Az első Dominique Riz à Porta svájci származású tulajdonos nyitotta meg és üzemeltette Pétervárott, a Nyevszkij proszpekten.
- 29 Курганов и Охотин, *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века*, 214–215. Козман, *Шутки и остроты А. С. Пушкина: полное собрание анекдотов, острот, шуток, экспромтов и эпиграмм*, 23.
- 30 Puskin válasza többféleképpen fordítható. Amennyiben mondatának patetikusságát akarjuk kiemelni, az így is hangozhat: „engem Oroszországban tartanak számon” vagy „nekem Oroszország a hivatalom.” Az anekdota változatai közül néhány: С. Гессен и Л. Модзалевский, ред., *Разговоры Пушкина: Репринт. воспроизведение изд. 1929 г.* (Москва: Политиздат, 1991), 138; Михайлов-Викторов, *Собрание анекдотов из жизни государей, князей, министров, полководцев, генералов, ученых, философов, писателей, художников, композиторов, артистов и других замечательных лиц*, 2:291; Кривошлык М. Г., *Исторические анекдоты изъ жизни русских замечательных людей (Съ краткими биографиями их)* (Санкт-Петербург: Типография В. М. Курочкина, 1896), 92; Козман, *Шутки и остроты А. С. Пушкина: полное собрание анекдотов, острот, шуток, экспромтов и эпиграмм*, 7.
- 31 A házmester szó helyett az eredetiben a *dvornyik* szó áll, amely udvarost, de utcaseprőt is jelent. A válaszban Puskin kíméletlen cár- és kórkritikája fogalmazódik meg, amely szerint inkább lenne, az általa nagyra tartott Nagy Péter cár házmestere, *udvarosa*, mint az, aki, azaz I. Miklós udvarában apród. Hollandiában, Zaandam városában található az a ház, amelyben 1697-ben Nagy Péter cár lakott. Курганов и Охотин, *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века*, 219.

A földön, az íróasztal körül játszott a gróf két kisgyereke.
 – Szása, improvizálj valamit... – fordult a gróf Puskinhoz.
 Puskin abban a minutumban egy nyelvtörővel válaszolt:
 – Gyetyina poloumnij lezsit na gyivanye. [A félhülye gyerek fekszik a díványon]
 A gróf megsértődött.
 – Ön túlságosan megfélelkezik magáról, Alekszandr Szergejevics – mondta szigorúan.
 – Cseppet sem... de úgy tűnik, Ön nem értett meg engem... Én azt mondtam: Gyetyi na polu, umnij na gyivanye. [A gyerekek a földön, az okos a díványon]³²
 (1899)

A puskinsi mondások számos esetben a nárcizmusra, önteltségre, butaságra, mohóságra, korlátoltságra mutatnak rá. A klasszikus anekdotákban még nem, a XIX. század második felének anekdotikus történeteiben viszont Puskin már egyre inkább „kinövi” a maszkját, és már nem csupán egy korlátozott szerepkört tölt be. Merész, bátor, szókimondó figuraként tűnik fel, akinek már megjelenik az önbecsülése, az érzékenysége, a büszkesége is. Formát ölt a klasszikus anekdota felől értelmezhetetlen, új hőstípus, az autonóm, egyedi, individuális hős. A század végétől az anekdotákban egy először finoman, majd egyre látványosabban átalakuló Puskin-képet vehetünk észre, amely változás végső soron a klasszikus, irodalmi anekdota műfajának, vele együtt a műfaj archaikus szerepköreinek elhagyását eredményezi. Az igazmondás, a merészség tulajdonságai, amelyek a *sut* szerepkörének is részesei, a századvégi anekdotákban már nem az archaikus maszk funkciójából erednek, hanem Puskinnak a XIX. századi kultúrsa során megkonstruált alakjából, azaz magának az individuumnak és az egyes neki tulajdonított karakterjegyeknek, például a *szabadságvágy*nak, a *büszkeség*nek, a *lázadás*nak, az *önbecsülés*nek, a *bátorság*nak, a *prófétizmus*nak a romantikus láttatásából. Míg – Jefim Kurganov elmélete szerint – a klasszikus irodalmi anekdota egy adott reputációt nem megerősít, hanem a szituativitásából adódóan egy adott pillanatban leleplez vagy újra fölfedez(tet) valamit – egy történeti pillanat pikáns hátterét, egy történelmi, prominens személy titkolt arcát, személyiségjét stb.³³ (fölebbresztve így a történelem iránti kíváncsiságot a befogadóban) –, addig véleményem szerint a századfordulás, anekdotikus jellegű történetek (amellyel újra és újra megerősítik a századvég által megkonstruált reputációt) már kizárólag Puskinról, a (kultúr)hősről, a költőről szólnak.

32 Уо., 220. Михайлов-Викторов, *Собрание анекдотов из жизни государей, князей, министров, полководцев, генералов, ученых, философов, писателей, художников, композиторов, артистов и других замечательных лиц*, 2:297; Кривошлыкъ, „Александръ Сергѣевичъ Пушкинъ (биографія и 18 анекдотов)”, 99; Козман, *Шутки и остроты А. С. Пушкина: полное собрание анекдотов, острот, шуток, экспромтов и эпиграмм*, 12–13.

33 Курганов, *Литературный анекдот Пушкинской эпохи*, 26.

Puskin és az anekdotafüzér: *Table talk*

Puskin egy olyan kultúrtörténeti korszakban lépett színre, amikor még részt vehetett abban a társasági, társalgási, (fél)irodalmi játékokban, amelyben az anekdota műfaja igen sokféle szereplehetőséget és szüzsét kínált fel. Mindemellett a fent említett Puskinok egy későbbi generációjának tagjaként egy olyan, a történeti-biografikus anekdota fontosságát felismerő, arra reflektáló korosztályhoz tartozott, amelyben már íróként és történészként tudta végiggondolni az anekdotákban rejlő poétikai, esztétikai lehetőségeket. Az anekdotát mint műfajt és műformát, mint történetmesélési módot és nyersanyagot nem csupán szépirodalmi műveiben használta fel (lásd a *Belkin-elbeszélések* ciklusát vagy *A kapitány lánya* című regényt) – életének egyik legutolsó, mindenestül dokumentáris irányultságú, új vállalkozását is az anekdota műfajára alapozta.

Puskin 1834–35 fordulóján belefog a kortársak erkölcsét, érdekes vonásait, portréját, elmés mondásait megörökítő, anekdotákból és autobiografikus feljegyzésekből álló, a saját korát és annak közelmúltját az apróságokra, az esetlegességre, a reáliákra és a szituativitásra építő *Asztali beszélgetések (Table-talk)* megírásába. Jakov Levkovics kutatásaiból tudjuk, hogy a részben Coleridge-től, részben William Hazlitt-től kölcsönzött műfajban Puskin ún. *szóbeli elbeszéléseket* rögzít írásban, a rövid darabokat pedig gondosan sorrendbe állítja.³⁴ Miután tehát Puskin elveti, hogy összefüggő, folyamatos szövegből felépülő önéletrajzot írjon (ez volt a *Zapiszki*, amelyet félbehagy), belevág egy töredékekből, apró szituációkból, emlékekből álló, fragmentáris, „nyitott műfajú” szövegbe. Levkovics kiemeli, hogy Puskin a maga számára Walter Scott regényei kapcsán fogalmazta meg dokumentáris irányultságú művének krédóját. E törekvés célja az volt, hogy a múltat egyszerűen, a mindennapi élet körülményei által mutassa be, és hogy elkerülje az ünnepélyes, patetikus, teátrális, művi hangnemet és látásmódot. Puskin számára kardinálisnak bizonyult a múlttal való ismerkedésnek az ún. „domasnyim obrazom” (közvetlenül, familiárisan, az adott kor értékeinek megfelelően) szemléltetése. Arra törekedett, hogy ne a jelenből visszavetített, illetve az ott elfogadott szempontok, értékek szerint láttassa az adott múltbeli korszakot. Puskin a vizsgált vagy megjelenítendő múlt saját értékrendszere és szokásai érdekelték. Az *informális* (az apróságokra, a mindennapi részletekre ügyelő), azaz a *nem hivatalos* szemléltetés, bemutatás fontosságát a költő először 1830-ban, majd egy 1834-es naplófeljegyzésében rögzítette.

A költő vállalkozása végül töredékben maradt, életében mindössze tizenegy anekdotát publikált (1836-ban). A költő halála után a lakásában maradt kéziratokat a cári titkosszolgálat emberei elvitték, és azok sorrendjét összekeverték, ám a Puskin-filológia és az utókor nagy nyeresége, hogy a *Table-talk* darabjait

34 Я. Л. Левкович, „»Table-talk« Пушкина», *Русская литература*, 1 (1987): 70–77.

őrző mappa nemcsak egyben maradt, de a kézirat lapjainak a sorrendjét is érintetlenül hagyták, sőt azt listaszerűen egy rendőrségi jegyzetben (zsandarmszkij szpiszok) rögzítették is. A Puskin által írt vagy lejegyzett, összegyűjtött, különböző színű tintákkal, különálló lapokon, egyesével rögzített anekdoták sorrendje tehát megmaradt. A kritikai kiadások mind a mai napig adósak az eredeti, puskinai koncepció szerinti közlésükkel.

Az anekdotikus történetek és a romantikus legenda

A fiatal Puskin számára a klasszikus, irodalmi anekdota egy eleven műfaj volt, az 1830-as évekre azonban már egy elvesző félbe kerülő műfajjává vált, amely a költő saját társadalmi beágyazottságából fakadó, egykori közegének és anyanyelvének lenyomatát őrizte. Igen izgalmas ugyanakkor kitekinteni arra, hogy ezzel egy időben, költőként megnyílik számára egy, az irodalom, az esztétikum szférájából kiinduló, kifejezetten az életalakításra törő, az én korlátlan felnagyításával járó, más típusú szerepjátéka (amennyiben az anekdotikus maszkokat is szerepeknek tekintjük, amelyek „kiszínezik” a mindennapokat, azon a bizonyos bahtyini, az élet és művészet közti mezsgyén találhatóak és esztétikai dimenzióval rendelkeznek). A nyelv- és szerepjátéknak ez a lehetősége kétségkívül az európai, irodalmi romantika horizontján belül konstituálódott, amely romantika az életet és a költészetet együtt, az életbeli és a költészetbeli szerepeket organikus egészként, egymásból értelmezve, egymást kölcsönösen átjárva-áthatva tétélezte fel. A XIX. század első évtizedeiben a korabeli, orosz, literátus, nemesi kultúrának a rétegzettségét, a réginek és az újnak, az oroszoknak és az európainak a szinguláris és komplex együttélését kell látnunk e kettős tényben: 1) Puskinról kialakulnak az anekdoták; 2) Puskin maga irányítja költőként és magánemberként azt, hogy az életesztétikum az oeuvre-jében és az életében felépüljön. Az irodalom és az élet összekapcsolásának egy merőben új, modernkori felfogása ez, amely a költő irodalmi és életbeli tevékenységében eljut a csúcusra. Puskin egy olyan korban válik anekdotahőssé, amikor a romantikus költő hősként is megképződik – mindez esztétikai formát ölt Puskin életművében. A XIX. század folyamán felépülő, kultikus Puskin-kép kialakulásában döntő mozzanat volt, hogy egyidejűleg, egymásra torlódva, egymást áthatva-alakítva sok kulturális és esztétikai forrásból táplálkozó szereplehetőség jelent meg – a Puskin-kultusz egyediségét ez is eredményezte.

Érdeemes egy apró epizódot felidézni. A korabeli memoárirodalmat forgatva tanúi lehetünk annak, ahogy Puskin a szerepalakítás *romantikus modelljét* felhasználva akarja megformálni a nagybátyja alakját. Mindez egy anekdota keretein belül nyer életet, úgy, hogy közben az eset már az anekdotikus történetek egy más minőségét képviseli:

Meghalt a mi szegény és szeretetreméltó Alekszej Mihajlovicsunk, és a sírba vitte magával Vaszilij Lvovicson gúnyolódó, kimeríthetetlen tréfáinak tárházát. Neked, akinek nem volt alkalma őket egyetlen egyszer sem együtt látni, sajnálhatod, hogy eme igen eredeti és fergeteges komikus jeleneteikről lemaradtál. Már soha többet nem nevetünk ilyen édesen! Fergeteges dolgokat műveltek!³⁵

Ezeket a sorokat Vjazemszkij herceg írja Alekszej Mihajlovics Puskin halálakor a költőnek. A fiatal Puskin eszerint rokonai duettjét testközlelől nem láthatta, anekdotikus jeleneteik jutottak csak el hozzá, ugyanakkor rajtakaphatjuk őt azon, hogy nagybátyja, Vaszilij Lvovics Puskin halálos ágyánál *legendát* épít. 1830. szeptember 9-én, egy, a kiadójának, Pjotr Pletnyovnak szóló levelében ezt írja:

Szegény Vaszilij bácsikám! Tudod, mik voltak az utolsó szavai? Meglátogatom, épp nincs magánál, majd amikor föleszmél, megismer, panaszkodik, és egy kis hallgatás után azt mondja: „Hogy ennek a Katyenyinnak milyen unalmasak a cikkei!”, és többet egy hangot se. Na, mit szólsz? Hát ilyen az, amikor valaki becsületes katonaként, pajzson fekve, harci kiáltással az ajkain hal meg!³⁶

A kortársak „megértették” Puskin szándékát, az esetből anekdota lett. Vjazemszkij változata így szól:

Szegény Vaszilij Lvovics Puskin 1830. augusztus 20-án hunyt el. Előtte már csak hálni járt belé a lélek, ám amikor meglátta Alekszandr, az unokaöcsét, azt mondta neki: „ez a Katyenyin milyen unalmas!”. Előtte olvasta az írását a *Lityerturnaja Gazetában*. Puskin azt állítja, e szavak után kiment a szobából, hogy a nagybátyját hagyja történelmi módon meghalni.³⁷

Vjazemszkij beszámol tehát arról, amit Puskin kihagyott a leveléből, tudniillik, hogy a költő meglátja a jelenetben a teatralitást, kihallja Vaszilij Puskin egy mondatából a szereppé formálás lehetőségét, és alkalmi dramaturgként úgy alakítja, hogy költő-bácsikájára ezzel az „utolsó” mondatával úgy emlékezzenek, mint aki haláláig hű volt az irodalmár szerepéhez, küldetéséhez, és azt halálos

35 П. А. Вяземский, „Письмо Пушкину А. С., 7 июня 1825 г. Остафьево”, in *Переписка, 1815–1827*, 13, Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 16 т. (М., Л.: Изд-во АН СССР, 1937), 180–181.

36 А. С. Пушкин, „Письмо Плетневу П. А., 9 сентября 1830 г. Болдино”, in *Переписка, 1828–1831*, 14, Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 16 т. (М., Л.: Изд-во АН СССР, 1941), 112.

37 В. В. Вересаев, *Пушкин в жизни: Систематический свод подлинных свидетельств современников (1936)* (Москва: Московский рабочий, 1984), 226.

ágyán beteljesítette. Bartenyev 1870-ben kiadott forráspublikációjában (talán óhatatlanul, mindenesetre a puskini szándéknak megfelelően) még erőteljesebben érezteti Puskinnak az életbe belenyúló, azt egy kicsit elrendező gesztusát:

A kortársaktól tudjuk, hogy Puskin, amikor meghallotta Vaszilij Lvovicstól a fenti szavakat, lábujjhegyen az ajtóhoz ment, és suttogva azt mondta az ott összegyűlt rokonoknak és barátoknak: „Uraim, távozzunk; legyenek ezek az utolsó szavai!”³⁸

Nyilvánvaló, hogy ez az történet – nevezzük anekdotikusnak – már egy másik koncepcióban fogant, a romantikának az irodalmat és az életet egymástól el nem választó esztétikájában gyökerezett, az esztétikum által formált életet kívánta az utókorra hagyni.

A XVIII. század végi, XIX. század eleji *irodalmi anekdoták* a mindennapi élethez tartoztak tehát, értéküket, jelentőségüket akkor ismerték fel, amikor már az a kor, az a nemesi életmód, amely éltette őket, lassan a múlttá vált. Szóbeli műfajként igen variatív, szerteágazó korpuszuk nagy része feledésbe merült, gyűjtésükre, lejegyzésükre és rendszerezésükre a XIX. század végén történt ugyan néhány kísérlet, de alapvetően magánlevelezésekben, a memoáriróadalomban maradtak fenn. Egy részük máig feldolgozatlan kéziratokban bujkál. Az irodalmi anekdota korhoz kötöttségét, ám paradox módon valamiféle időn kívüli modernségét is mutatja, hogy Puskin a műfaj számos dimenziójához, aspektusához hozzá tudott kapcsolódni, és hogy a költő életműve, biográfiája is továbbörökítette e fél-társasági, fél-irodalmi műfaj hagyományait.